

Bohatě zdobené nizozemské saně (typy duwslee a prikslee) z českých a moravských šlechtických sbírek

Šárka KOLÁŘOVÁ

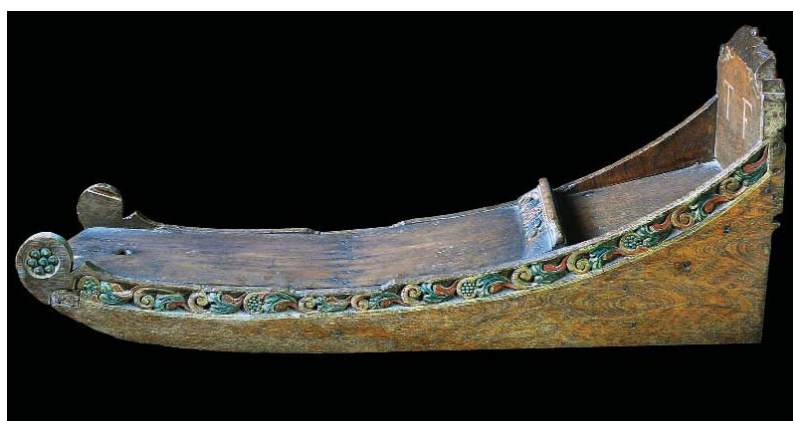
ANOTACE: Historické saně z rozmezí 17.–19. století, různých typů a provenience, jsou obecně specifickým památkovým fondem, který najdeme v ČR převážně v mobiliárních fondech hradů a zámků. Dochováno je zde mimo jiné několik mimořádně hodnotných malovaných a řezbářsky vypravených exemplářů nizozemských saní určených na led (duwslee, prikslee), které se vzhledem ke svému původu dostaly do českých a moravských šlechtických sbírek pravděpodobně jako sběratelské akvizice. Příspěvek tyto památky představuje z ikonografického, uměleckořemeslného, typologického a kulturněhistorického hlediska.

Úvod

Mobiliární fondy hradů a zámků představují v České republice nedocenitelný zdroj poznání kultury a životního stylu šlechty od pozdního středověku po moderní dobu. Výzkum tohoto nepřehledného množství hmotných pramenů je však stále na samém počátku. Přednostního odborného zhodnocení se dočkala zejména vybraná špičková díla z rodových sbírek z odvětví malířství a sochařství. V poslední době se však pozornost obrací i na nejrozumnější památky ze sféry uměleckého řemesla. A co je podstatné, badatelé čím dál častěji posuzují sbírkové předměty nejen podle druhového, případně autorského klíče, ale stále častěji také podle klíče tematického. Do popředí se tak dostávají širší okruhy výzkumu tzv. živé kultury; v první řadě pochopitelně rodová a osobní reprezentace, ale třeba i svět dětí či zdánlivě okrajová témata jako osobní hygiena.

Není třeba zešířoka zdůvodňovat, že svět šlechty byl neodmyslitelně spjatý s nejrůznějšími festivitami, z nichž mnohé se konaly pravidelně podle ročních období. V této souvislosti si nejčastěji vybavíme parforsní hony a lovecké štvanice, od nepaměti výsostný symbol privilegovaného společenského postavení. Kratochvíle a organizované festivity však zahrnovaly mnohem širší škálu zvyků a aktivit. Ani mrazivé měsíce neodrazovaly šlechtu od kolektivních projížděk krajinou jejích panství. Okázalost se pochopitelně soustředila zejména do období masopustu, kdy se odbyvaly výpravné saňové kavalády a karusely.

Slavnostně vystrojené koně s postroji posázenými rolníky, zapřažené do bohatě zdobených saní, doplňovaly okázalé garderoby všech účastníků, včetně hudebního doprovodu. Do jak vysoké míry přepychu mohl být tento druh dopravních prostředků doveden, nejnázorněji ukazují tři luxusně vybavené „zlaté“ a jedny „stříbrné“ saně s ekvipáží, objednané Josefem Adamem ze Schwarzenbergu. Saně reprezentovaly hlubokou větev rodu dokonce třikrát až

1

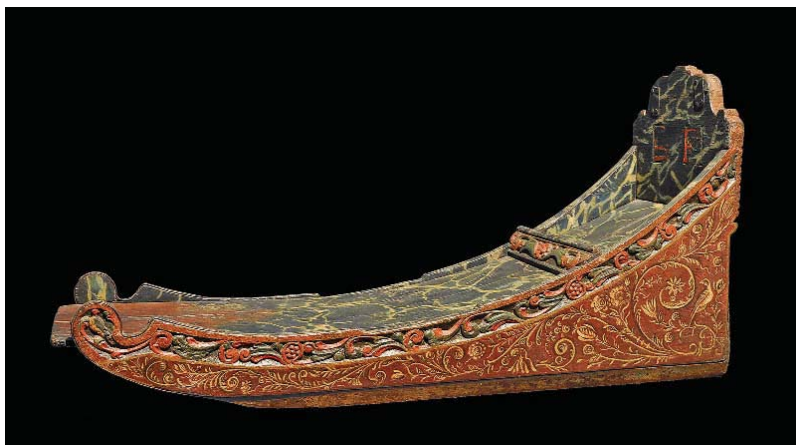
2

u vídeňského císařského dvora, kde byli Schwarzenbergové pověřeni privilegovanou organizací saňových jízd v letech 1748, 1760 a 1770.¹

V mobiliárních fondech hradů a zámků se však mnohem častěji setkáme se saněmi, jejichž kulturněhistorická interpretace naráží na nejedno úskalí. Ačkoliv jsou mnohé z nich bohatě umělecky a řemeslně zpracovány, je zapo-

Obr. 1. Saně na led (typ prikslee) z města Hindeloopen s reliéfem rybáře z roku 1734, provenience Nizozemsko – město Hindeloopen, provincie Friesland. Mobiliární fond zámku Žleby. Foto: Šárka Kolářová, 2013.

Obr. 2. Saně na led (typ prikslee) z města Hindeloopen, detail vyřezávaného opěradla s reliéfem rybáře v loďce s datací 1734; přemalován na letopočet 1742. Mobiliární fond zámku Žleby. Foto: Šárka Kolářová, 2013.

3

4

třebí nejprve určit jejich dílenskou provenienci a dataci. Při bližším zkoumání se totiž ukazuje, že mnohé saně, které bychom měli tendenci vykládat jako doklad kratochvilných aktivit domácí šlechty, ve skutečnosti představují (resp. mohou představovat) sběratelské předměty. Do českého prostředí byly importovány, přičemž v tzv. živé kultuře náležely do jiného sociálního prostředí. Právě touto optikou bychom asi měli pohlížet na většinu saní, které se různými cestami dostaly do majetku středoevropských šlechtických rodů.

Cílený průzkum mobiliárních fondů hradů a zámků, zaměřený právě na identifikaci historických saní, potažmo na jejich chronologickou, typovou a provenienční klasifikaci, zatím není uzavřen. Jejich celkový počet nicméně můžeme dnes odhadnout na pětáctičet exemplářů. Početně výraznou skupinu o deseti kusech přitom představují saně nizozemské provenience. Na první pohled zaujmou nejen svým celkovým tvarem, ale i bohatou malovanou a řezbářskou výzdobou, která se vymyká středoevropskému

prostředí. Právě vzhledem k původu a způsobu ztvárnění je celkem nasnadě předpoklad, že tyto artefakty se na českých šlechtických sídlech ocitly jakožto sběratelské akvizice. Buď mohly být dovezeny z diplomatických nebo studijních cest do Nizozemska, nebo byly (přes prostředníky) zakoupeny do rodových sbírek.

Vyslovenou hypotézu bude zapotřebí podpořit, případně vyvrátit důkladnými rešeršemi historických inventářů nebo účetních dokladů. Na základě dosavadního studia evidenčních materiálů si však velké naděje v tomto ohledu neděláme. Příčina výše naznačené pramenné nouze je zřejmá. Mobilární fondy představují z pohledu památkové péče specifický soubor, který soustřeďuje převážně předměty konfiskované šlechtickým rodům v polovině minulého století.² Historická kontinuita ucelených sbírek byla v řadě případů narušena (někdy i opakovanými) přesuny předmětů mezi zestátněnými památkovými objekty, nejčastěji pro doplnění tematických expozic a prohlídkových tras. Rada artefaktů byla také ze svého kmenového objektu

Obr. 3. Saně na led (typ prikslee) s alegorií Spravedlnosti z roku 1742, provenience Nizozemsko – město Hindeloopen, provincie Friesland. Mobilární fond zámku Jemniště. Foto: Šárka Kolářová, 2013.

Obr. 4. Saně na led (typ prikslee) s reliéfem Šalamounova soudu, nedatováno, první polovina 19. století, provenience Nizozemsko – město Hindeloopen, provincie Friesland. Mobilární fond hradu a zámku Hořovský Týn. Foto: Šárka Kolářová, 2013.

převezena a zařazena do sbírek státních galerií a muzeí.³ Názorným příkladem je kolekce barokních saní, v současnosti prezentovaná v expozici na hradě Křivoklátě. V ní pouze jedny saně náležejí do kmenového fústenberského mobiliáře. Další pět saní pochází z několika zámeckých objektů v Čechách, odkud se přes svozový zámek Jemniště dostaly na hrad Křivoklát až v 70. letech 20. století.⁴ Mimochodem, dvoje saně vystavené dnes na Křivoklátě budou předmětem našeho zájmu, neboť vyrobeny byly v Nizozemsku.⁵ K peripetii ohledně výzkumu rodových šlechtických sbírek dlužno připojit i majetkové restituční procesy po roce 1989. Došlo k alespoň částečné nápravě křivd, ovšem znovu se tím narušila kontinuita některých mobiliárních fondů.

Nizozemské saně z českých sbírek

Naše základní východisko při studiu historických saní nemůže být jiné než klasifikační. Většina ze zde prezentovaných ukázek není v evidenčních materiálech Národního památkového ústavu správně provenienčně určena, natož pak náležitě typologicky a časově zařazena. Obecně jsou také (mylně) považovány – zřejmě pro svoje poměrně malé rozměry – za dětské. Náprava tohoto dluhu v poznání však není jednoduchá. Při rešerši zahraniční odborné literatury záhy zjistíme, že výzkum nizozemských saní není příliš rozvinut. Oporou nám budou jen nemnohé specializované studie.⁶ K tomu narazíme na sotva překonatelnou jazykovou bariéru; několik stěžejních publikací vyšlo pouze v nizozemštině.⁷ Na druhou stranu však máme tu výhodu, že nizozemské saně lze při základním srovnávacím studiu poměrně snadno identifikovat díky řadě specifických znaků ve výzdobě i v celkovém ztvárnění. Podle charakteristických rysů lze vystopovat dílenský původ přinejmenším na úrovni jednotlivých nizozemských provincií. V několika případech se nám dokonce podařilo určit i konkrétní město, odkud příslušný exemplář pochází, resp. kde byl vyroben.

Naše srovnávací studium rok od roku citelněji usnadňuje digitální svět. Stále více muzejních a galerijních institucí veřejně zpřístupňuje přes internetové databáze fotografickou dokumentaci sbírkových fondů. V krátkém čase tak

5

7

6

Obr. 5. Saně na led (typ prikslee) s reliéfem Šalamounova soudu, nedatovány, druhá polovina 19. století, provenience Nizozemsko – město Hindeloopen, spodní strana saní s malovanou oblohou se sluncem a hvězdami, Mobilární fond hradu a zámku Horšovský Týn. Foto: Šárka Kolářová, 2013.

Obr. 6. Saně na led (typ prikslee) s alegorií Spravedlnosti a Naděje z roku 1763, detail přední strany opěradla s alegorií Spravedlnosti. Nizozemsko – region Waterland, provincie Noord-Holland. Mobilární fond hradu a zámku Frydlant. Foto: Šárka Kolářová, 2013.

Obr. 7. Saně na led (typ prikslee) s alegorií Spravedlnosti a Naděje z roku 1763, Nizozemsko – region Waterland, provincie Noord-Holland. Mobilární fond hradu a zámku Frydlant. Foto: Šárka Kolářová, 2013.

můžeme získat základní přehled o pramenném fondu, který bychom ještě před několika lety byli nuceni získávat řadou studijních cest.⁸ Je však třeba upozornit, že na internetu zpřístupněná dokumentace sbírek má své limity. Většinou ji máme k dispozici jen ve výběrové podobě, přičemž nevíme, v jakém poměru (a jak reprezentativně) jsou ve skutečnosti zastoupeny jednotlivé druhy artefaktů v rámci sbírkových fondů konkrétních muzeí a galerií.

Klíčové je, že analogie k saním z českých šlechtických sbírek, které evidujeme v nizozemských sbírkách, jsou většinou v držení etnograficky zaměřených institucí. Tato skutečnost nás znovu utvrzuje v předpokladu, že v českém kontextu máme co do činění se saněmi coby doklady sběratelské vášně zemské šlechty. A současně si uvědomíme, že při dataci některých exemplářů se budeme pohybovat v relativně pozdním horizontu – až v 19. století. Také bychom měli mít na paměti, že časový rozpon mezi jejich vyroběním a akvizicí do majetku

českých a moravských šlechtických rodů může činit i celé jedno století, ne-li více.

V českých šlechtických sbírkách uchovávaný soubor deseti saní dobře reprezentuje dvě nezaměnitelné typologické skupiny, charakteristické právě a pouze pro Nizozemsko. V jejich domácím prostředí se pro ně ujaly názvy *prikslee* a *duwslee*, obtížně přeložitelné do češtiny, a proto je ponecháváme v originálním znění. Saně obou typů nejsou určeny na sněh, ale na zamrzlé zálivy, řeky, jezera nebo kanály. A shodně jsou uváděny v pohyb lidskou silou. V Nizozemsku jsou oba typy doloženy kontinuálně již od 17. století, ve starším období zejména díky bohatým obrazovým pramenům.

Zdůrazníme ale, že celková typologická škála historických saní Nizozemska je mnohem pestřejší, a to včetně saní tažených koňmi. Za všechny zmíníme působivé saně typu *arretikker*, zapřahané za fríské koně v provincii Friesland.⁹ Poměrně neobvyklé jsou pak saně v podobě uzavřené kočárové korby ukotvené na ližinách (typ *sleepkoets*), případně saně v podobě lodě

se stožárem a plachtou, poháněné na ledě silou větru na zamrzlých jezerech severního Nizozemska i Německa.¹⁰

Jelikož nizozemský venkov pokrývá pestrá „mapa“ uzavřených etnografických enkláv, není divu, že se u zdejších saní setkáme s řadou regionálně specifických typů, které se objevují v rozmanitých velikostech a variantách, od těch nejjednodušších až po ty nákladně zdobené. Za velkou druhovou a typovou variabilitou však stojí i jiné okolnosti. V prvé řadě skutečnost, že zábava na ledových plochách byla v Nizozemsku přístupná všem věkovým kategoriím a vrstvám společnosti. Některé provincie či dokonce jednotlivá města (ležící na severu země) mají své vlastní, regionálně odlišné zimní festivity, což se přímo promítlo i do typové škály saní. Dokonce můžeme hovořit o specifické saňové kultuře, jejíž tradice je v některých oblastech živá do současnosti. Máme zde na mysli především působivé organizované závody na saních typu *arretikker*¹¹ nebo závody na malovaných saních typu *prikslee* v městečku Hindeloopen.

8

Obr. 8. Saně na led (typ duwslee) se zlatenými řezbami a alegorií Naděje, zadní strana s vyřezávaným opěradlem, první polovina 18. století (?); Nizozemsko, provincie Noord-Holland (?), Mobilární fond zámku Milotice. Foto: Šárka Kolářová, 2015.

Obr. 9. Saně na led (typ duwslee) se zlatenými řezbami a alegorií Naděje, první polovina 18. století (?); Nizozemsko, provincie Noord-Holland (?), Mobilární fond zámku Milotice. Foto: Šárka Kolářová, 2015.

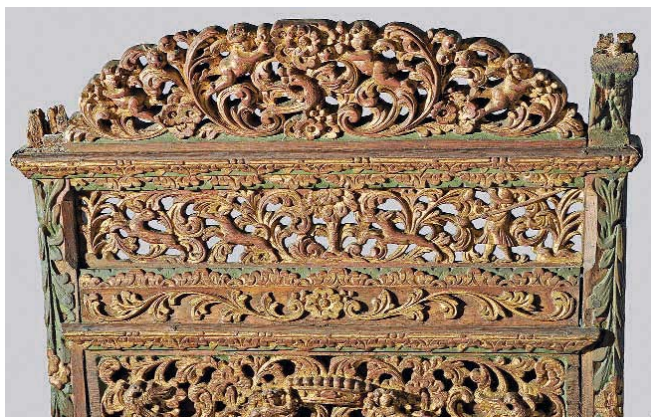
Obr. 10. Saně na led (typ duwslee) se zlatenými řezbami a alegorií Naděje, detail vyřezávaného madla mj. s loveckou scénou, první polovina 18. století (?); Nizozemsko, provincie Noord-Holland (?), Mobilární fond zámku Milotice. Foto: Šárka Kolářová, 2015.

pen.¹² Zajímavou kulturněhistorickou kapitolou je i „saňová turistika“. Pro 18. století se uchovávaly zprávy o jízdách přes zamrzlý mořský záliv Zuiderzee (dnešní přehradní jezero IJsselmeer s vodní plochou Markermeer), konaných mezi městy ležícími na jeho pobřeží. Na tyto cesty byly převážně využívány saně tažené koňmi – typu *arrenslee*.¹³ Hmotným dokladem této oblíbené „saňové turistiky“ jsou různé stříbrné pamětní předměty s rytými nápisy, někdy doprovozenými vyobrazeními saní.¹⁴

Základní orientaci v jednotlivých typech nizozemských saní usnadňují v první řadě obrazové prameny z 16.–18. století, zejména z oblasti žánrového malířství a krajinomalby. Klíčovou roli hrají práce Pietra Brueghela st., Pietra Brueghela ml., Henricka Avercampa, který je považován za „mistra ledních scén“, Jana van Goyena, Isaaca van Ostade a řady dalších malířů „zlaté-

9

10

ho věku“ nizozemského malířství.¹⁵ Pro 18. století jsou to Emilem van Binnebekem vytipované práce malířů Cornelise Pronka, Hendrika Kobella a Cornelise van Nordena.¹⁶ Obrazové prameny pro studium saní najdeme také v několika odvětvích uměleckého řemesla; konkrétně lze uvést např. fajánsové nástěnné plakety a obkládací dlaždice. Zvýšenou pozornost si zasluhují deltské fajánsové modely saní typu *duwslee*.¹⁷

Saně typu prikslee

Výraz *prikslee* se obecně váže na malé a nízké dřevěné sánky různých forem, od těch nejjednodušších až po ty zdobené lidovou řezbou a malbou, které jsou předmětem našeho článku. V saních tohoto typu člověk sedí s nohama nataženými či částečně pokrčenými před sebou a odpichuje se od ledové plochy dvěma dřevěnými tyčemi s kovanými ostrými hroty. Ostatně jejich název reflektuje, jakým způsobem se sánkař pohybuje. Vznikl spojením výrazu *prik* pro bodnutí a podstatného jména *slee*, tj. saně.

Jejich vývojovým předstupněm z doby pozdního středověku jsou saně typu *kaakslee*, vyrobené z dolních koňských čelistí. V menší formě byly zhotoveny z jedné sanice, ve větší formě ze dvou upravených čelistí připevněných k sobě.¹⁸ S cílem vytvořit širší a pohodlnější sezení byla přes řadu zubů položena dřevěná podložka, ukotvená do vysekaných otvorů ve vzestupných částech čelistí. Pohyb po ledové ploše na takových předmětech byl založen na stejném principu jako u saní typu *prikslee*: lidskou silou za pomoci dvou tyčí s hroty. Vzhledem ke své omezené velikosti však byly určeny pouze pro menší děti.

Saně z koňských čelistí jsou ostatně nejstarším doloženým typem saní v Nizozemsku. Archeologové je nacházejí ve středověkých hrozištích počínaje 13. stoletím. Objeveny byly v Dordrechtu,¹⁹ Vlaardingenu²⁰ a Eindhoven.²¹ Jejich nejstarší vyobrazení nacházíme v iluminovaném *Kalendáři ze sv. Petra* v Blandigny z doby kolem roku 1325 (*Bodleian Library, University of Oxford*).²² Folium s měsícem lednem

doprovází symbolické zobrazení zimních radovánek typických pro tento čas: zachycen je jeden sáňkující chlapec na koňské čelisti a jeden chlapec na bruslích (*glis*). Další tři doklady o používání saní typu *kaakslee* najdeme na slavném obraze Pietra Brueghela st. *Sčítání lidu v Betlémě* z roku 1566 (sbírka *Royal Museum of Fine Arts* v Bruselu) nebo na obraze Pietra Brueghela ml. *Klanění tří králů* (sbírka *Rijksmuseum* v Amsterdamu). V literatuře je také opakovaně připomínán grafický list Franse Huyse, zhotovený opět podle obrazu Pietra Brueghela st. *Bruslaři u brány sv. Jiří v Antverpách* z roku 1565, na kterém je v popředí vidět chlapec sáňkující na koňské čelisti (sbírka *Rijksmuseum* v Amsterdamu).

Priskslee z Hindeloopen

Již jsme se zmínili, že komparační studium nás zavedlo hlavně do sbírkových fondů nizozemských etnografických muzeí. Právě saně typu *prikslee* jsou toho ukázkovým příkladem. Představují jeden ze specifických rysů svérázné kulturní enklávy přístavního městečka Hindeloopen, ležícího na východním pobřeží zálivu Zuiderzee v provincii Friesland.²³ Město zažilo svůj největší rozkvět v 18. století, a to díky bohatství z lodního obchodu; vlastnilo flotilu osmdesáti lodí. Díky mezinárodním kontaktům si vytvořilo svoji specifickou kulturu bydlení, umění a originální styl dekoru, který se uplatňuje na nábytku, drobnějších výrobcích každodenní potřeby i ryze dekoračních předmětech. Jeho ikonografickou škálu tvoří bohaté a pestré kompozice vytvářené z květů, rostlinných úponků a ptáků, ve výzdobných námětech se nezdá objevují alegorické postavy či biblická témata. Saně daného typu byly primárně určeny pro ženy a dívky.

Saně, jež pocházejí z městečka Hindeloopen, poměrně snadno identifikujeme nejen podle výzdobného dekoru, ale i podle celkového tvaru. Provedením vzdáleně připomínají úzkou a protáhlou loďku a vyznačují se zvýšeným vyřezávaným opěradlem. Jejich nízká hmotnost zajišťuje velmi dobrou ovladatelnost na ledové ploše pomocí dvou dřevěných tyčí s kovanými hroty. Okované skluznice, jejichž železné pásy přecházejí přes volutově zakončené špice i hrany opěradla, chrání subtilní dřevěnou konstrukci před opotřebením a poškozením. Typická je pro ně malba na bocích v podobě stylizovaných rostlinných úponků, květů a ptáčků v pestré barevnosti červené, modré, bílé a zelené. Výzdoba pak ještě doplňuje vyřezávané akantové listy. Vnitřní strany saní bývaly lakovány, případně zdobeny mramorováním. Zadní strana opěradla je nejčastěji opatřena reliéfní řezbou; figurální motivy čerpají ze známějších biblických příběhů nebo se uplatňují alegorické ženské postavy

Naděje či Spravedlnosti. Podpěry na spodní straně saní jsou červeně lakovány. Typickým znakem je také malovaná spodní strana saní, představující oblohu s mraky nebo noční nebe s hvězdami a měsícem. Obloha se objevuje na spodní straně z toho důvodu, že saně bývaly v letních měsících zavěšeny u stropu v obytné místnosti. K saním vždy náležela dvojice dřevěných tyčí s kovanými hroty (v českých sbírkách je však postrádáme). Výpravňěji řemeslně zpracovaná odpichovadla bývají zdobena prostým mramorováním nebo přejímají dekor saní.

V muzejních sbírkách je uchováváno několik desítek charakteristických exemplářů z poměrně širokého rozpětí 18.–20. století. Jedny z nejstarších, nesoucí datace 1704 a 1710, se nacházejí ve sbírkách Germánského národního muzea v Norimberku.²⁴

Z doby největšího rozkvětu hindeloopské kultury pocházejí také saně z kmenového mobiliáře auersperského zámku ve Žlebech. Jejich řezba na opěradle s rybářem se sítí v rukou pravděpodobně poukazuje na podobnost s rybářské sítí z Matoušova evangelia (Mt. 13, 47–50). Tento exemplář je cenný i autentickým vročením – 1734. Neméně hodnotné jsou saně s reliéfem Spravedlnosti, dnes prezentované v expozici hraček na zámku v Hořovicích. Také u nich stojí za pozornost autentické vročení – 1742.

Saně typu *prikslee*, zdobené výjevem Šalamounova soudu, ze zámku v Horšovském Týně pocházejí až z doby po polovině 19. století, kdy v Hindeloopen ožívá zájem o místní specifickou kulturu a umění, a proto dochází k obnově tradičních řemesel. Z našeho pohledu není bez významu, že v roce 1877 se konala velká, hojně navštěvovaná národopisná výstava v Leeuwarden, která nasměrovala akviziční činnost řady západoevropských muzeí na typické předměty z Hindeloopen.²⁵ Můžeme ale jen spekulovat, že v tomto časovém kontextu se saně z Hindeloopen dostávají i do českých šlechtických sbírek.

Prikslee z regionu Waterland

V mobiliárním fondu frýdlantského zámku jsou zastoupeny rovněž saně typu *prikslee*, ovšem jině, robustnější varianty. Řezbářsky jsou vypraveny reliéfy Spravedlnosti a Naděje s autentickým vročením – 1762. Pocházejí zjevně z regionu Waterland, který leží na západním břehu Zuiderzee v jižní části provincie Noord-Holland. Pro uvedenou provenienci svědčí nejen stylový ráz řezbářské výzdoby, ale i celkový robustní tvar s podstatně širší základnou s okovanými ližinami. Velmi blízké analogie nacházíme ve sbírkách *Zuiderzeemuseum* v Enkhuizen.²⁶ Časově nejbližší exemplář s vročením 1747 je s frýdlantskými saněmi srovnatelný

nejen co do celkového charakteru, ale i v detailech dřevorezby (vavřínový věnec flankující opěradlo, prolamovaný vlys na bocích korby).²⁷ Na zadní stranu opěradla byl použit u obou saní stejný motiv alegorické postavy Naděje, sice stranově obrácený, ale odlišný pouze v malých detailech šatu a fyziognomie. Zdá se tedy, že výzdoba vychází ze stejné grafické předlohy, v obou případech převedené do provinční řezbářské práce.

Saně typu duwslee

Výraz *duwslee* se opět váže na dřevěné saně, jejichž společným jmenovatelem je způsob jejich pohybu po ledové ploše, výraz *duw* totiž znamená tlačení. Do této typologické skupiny patří i saně velmi prostých forem (ale ve velké velikostní variabilitě), uzpůsobených zejména k praktickému využití pro převoz dřeva, potravin nebo dokonce i zvířat. Jsou zhotoveny z bedněné konstrukce s různě vysokými bočnicemi; charakteristické je prosté vysoké madlo. V zimních měsících představovaly zejména na venkově, ale i ve městech jeden z nejdůležitějších a nejrozšířenějších dopravních prostředků.

Pro nás je však důležitá skupina nizozemských saní typu *duwslee*, které byly určeny pro zábavné projíždky na zamrzlých řekách a kanálech. Základním tvarem a konstrukcí připomínají korbu kočárku se zvýšeným opěradlem. Uvnitř mají sedadlo s úložným prostorem, kam se vkládaly nahřáté kameny. Tento typ saní využívaly všechny věkové kategorie, včetně dětí. Podle řady dostupných ikonografických pramenů z dlouhého rozpětí 17.–19. století je v nich ale nejčastěji vyobrazena sedící dáma, která je z pozice za jejími zády tlačena bruslícím kavalírem.

Historické saně vypovídají prostřednictvím rozdílné řemeslné úrovně nebo bohatství řezbářské a malířské výzdoby o společenském postavení dávného majitele. Ty nejnákladnější vypravené byly s největší pravděpodobností vyrobeny na objednávku bohatých měšťanských nebo nobilitovaných rodin z prostředí měst na severu Nizozemska, jak nám naznačuje v řadě případů i heraldická výzdoba. Malby zdobící korby saní vycházejí často ze starších grafických nebo obrazových předloh, proto nejsou spolehlivým vodítkem pro jejich datování. Mezi náměty najdeme nejčastěji veduty měst a žánrové výjevy. Oblíbené jsou také ptačí motivy ve stylu Melchiora d'Hondecoetera.

Zřejmě dva nejstarší dochované exempláře saní typu *duwslee* jsou zastoupeny ve sbírkách Královského muzea v Amsterdamu. Prvním z nich jsou malované saně v podobě kočárkové korby s hladkými nečleněnými bočnicemi s mytologickými náměty a s monogramem LR; jejich datování do let 1685–1700 umožňuje užité or-

11

12

namenty.²⁸ Další exemplář saní je označen leto-počtem 1729 a zastupuje variantu s polychromovanou kočárkovou korbou, která má v přední části protažené sanice spojené do špiče.²⁹

Další varianta saní typu *duwslee* se žánrovými výjevy z druhé poloviny 18. století je součástí inventáře patricijského domu rodiny van Loon v Amsterdamu (dnes *Museum van Loon*). Analogické, přibližně stejně datovatelné saně, zdobené znakem a malovanými vedutami Amsterdamu, jsou dnes prezentovány na hradě Křivoklátě. Podle amsterdamského exempláře, dochovaného včetně kompletní řezbářské výzdoby, můžeme přitom pomyslně rekonstruovat odlomenou reliéfní výzdobu na saních z české sbírky. Pro saně daného (pod)typu je charakteristická poměrně široká „kočárková“ korba s plnými hladkými bočnicemi s malbami, bohatě vyřezávaná okřídla a balustrové sloupky spojující korbu s krátkými okovanými sanicemi. Do okřídla bočnic a opěradla je vložena heraldická, nápisová a zoomorfní výzdoba; objevují se zde stejné motivy v podobě medailonů se psy honícími zajíce, tritonů, delfinů, figury mořské panny a mořského muže v čele korby. Tuto variantu saní typu *duwslee* se žánrovými výjevy nalezneme také ve sbírkách petrohradské Ermitáže; datace spadá do počátku 18. století, velké části řezbářské výzdoby ale byly odlomeny.³⁰

Do 18. století můžeme na základě charakteru řezbářské výzdoby zařadit také saně ze zámku v Miloticích, zdobené bohatou zlatenou řezbou s loveckými motivy, figurkami mořské panny, andělů na mořských koních a v čele korby pak alegorickou postavou Naděje. Z pohledu uměleckého řemesla mimořádně dobře dochovaná dvojice saní, na jejichž malovaných korbách zaujmou ptáčí motivy ve stylu malíře Melchiora d'Hondecoetera, byla pospolu před rokem 1945 součástí inventáře zámku v Častolovicích (dnes v expozicích na zámcích v Náchodě a Častolovicích). K této dvojici jsme nenašli

v evropských sbírkách bližší analogie. Saně s žánrovými výjevy zasazenými do krajiny, dnes vystavené na zámku v Hradci nad Moravicí, pocházejí až z 19. století.

Závěr

Soubor celkem deseti nizozemských saní představuje díky své vysoké typové rozrůzněnosti pozoruhodný doklad uměleckého řemesla 18.–19. století. U většiny exemplářů se nám na základě srovnávacího studia výzdoby a specifických formálních znaků podařilo provenienci ještě zpřesnit. Svým celkovým ztvárněním vynikají zvláště saně typu *prikslee* z přístavního městečka Hindeloopen. Z širšího kulturněhistorického hlediska máme před sebou doklad specifických zimních festivit přímořské země. Výpravné saně zde nebyly určeny pouze pro privilegiované vrstvy společnosti jako ve střední Evropě, nýbrž byly dostupné širokým skupinám městského i venkovského obyvatelstva. V první řadě o tom svědčí mimořádně bohaté ikonografické prameny, jež zachycují především saně typu *duwslee*.

Kulturněhistorická výpověď saní zastoupených v českých sbírkách je však dvojí. Prošly i tzv. druhým životem, z našeho pohledu neméně zajímavým, ale daleko obtížněji postižitelným. Není důvod pochybovat, že šlo o cílené sběratelské akvizice. Z interpretačního hlediska zdůrazníme, že si je požívali příslušníci hned několika šlechtických rodu. Zatím sice nedokážeme blíže určit časový kontext těchto sběratelských aktivit (a u většiny exemplářů se nám to asi nikdy nepodaří), tušíme nicméně, že spadájí do druhé poloviny 19. a počátku 20. století. Tehdy se rapidně zvýšila vlna zájmu o svěbytnou a pestrou kulturu nizozemského venkova, která z pohledu Středoevropana působila nejen poměrně exoticky, ale v té době (kdy rychle mizela tradiční kultura v mnoha částech Evropy) také autenticky. Vzpomeňme tu například na

Obr. 11. *Saně na led (typ duwslee) s vedutami a městským znakem Amsterdamu, první polovina 18. století, Nizozemsko – Amsterdam, provincie Noord-Holland. Mobilární fond zámku Jemníště. Foto: Šárka Kolářová, 2013.*

Obr. 12. *Saně na led (typ duwslee) s motivy ptáků ve stylu Melchiora d'Hondecoetera (I), 18.–19. století, Nizozemsko – provincie Noord-Holland (?), Mobilární fond zámku Častolovice. Foto: Šárka Kolářová, 2014.*

(německo-) české malíře Hanuše Schwaigra, Emila Orlika či Maxe Pollaka, kteří tradiční nizozemskou kulturu a také krajinu zachytili v mnoha svých pracích. S dokumentační přesností zaznamenávali tamní krojová specifika a další projevy hmotné kultury. Lze si dobře představit, že do těchto „objevitelských“ tendencí patří i šlechtické nákupy vizuálně mimořádně atraktivních saní, zvláště těch z městečka Hindeloopen.

Katalog

1. Saně na led s reliéfem rybáře

Nizozemsko – město Hindeloopen, provincie Friesland

Původní vnošení 1734; mladší úpravy a opravy
Dřevo, nepůvodní polychromie; fládrování
Celková délka 96 cm, šířka 29 cm, výška 38 cm
Mobilární fond zámku Žleby, inv. č. ZL-05589,
Národní památkový ústav, územní památková správa v Praze

Saně určené na led pocházejí z kmenového inventáře auersperského zámku ve Žlebech. Představují charakteristický typ malovaných nizozemských saní (*prikslee*) z města Hindeloopen v podobě úzké a protáhlé „lodky“ se zvýšeným vyřezávaným opěradlem, na jehož zadní straně se nachází reliéf rybáře v lodce s rytou datací 1734. Stávající podoba saní je výsledkem historických oprav, při jedné z nich byla původní

13

14

Obr. 13. Saně na led (typ duwslee) s motivy ptáků ve stylu Melchiora d'Hondecoetera (II), 18.–19. století, Nizozemsko – provincie Noord-Holland (?), Mobilniární fond zámku Litomyšl. Foto: Šárka Kolářová, 2015.

Obr. 14. Saně na led (typ duwslee) s motivy ptáků ve stylu Melchiora d'Hondecoetera (II), 18.–19. století, detail řezbářské výzdoby, severní Nizozemsko – provincie Noord-Holland (?), Mobilniární fond zámku Litomyšl. Foto: Šárka Kolářová, 2015.

malba nahrazena na bocích korby technikou fládrování. Chybí také železné sanice, jejichž kované pásy by měly přecházet přes původní volutově zakončené špiče. Ty stávající jsou pravděpodobně novodobými kopiemi. Z původní výzdoby saní se zachovaly stylizované polychromované řezbářské prvky v podobě akantového rozvilinového pásu na bocích a vyřezávaného opěradla, které je ve vrcholu tradičně vykrojené a zakončené korunou mezi volutami, z nichž vyrůstají úponky akantu s květy a ptáky. V dolní části je umístěna kartuše s rytým letopočtem 1734, který byl pravděpodobně v souvislosti s novou polychromií přemalován na letopočet 1742. Z druhé strany opěradla se nachází rytý monogram TF. Typickým znakem saní je malovaná spodní strana s motivem oblohy s mraky.

2. Saně na led s alegorií Spravedlnosti

Nizozemsko – město Hindeloopen, provincie Friesland

Původní vnočení 1742; mladší úpravy a opravy
Dřevo, nepůvodní polychromie
Celková délka 100 cm, šířka 28 cm, výška 49 cm
Mobilniární fond zámku Jemniště, svaz Heřmanův Městec, inv. č. JE-131300, Národní památkový ústav, územní památková správa v Praze

Saně pocházejí dle evidenčních materiálů ze zámku v Heřmanově Městci, který až do roku 1945 patřil rodu Kinských. V současné době je můžeme vidět v expozici hraček na zámku

v Hořovicích, přestože byly původně určeny převážně pro mladé ženy a dívky, nikoliv děti. Jsou dalším příkladem typu prikslee z města Hindeloopen. Na zvýšeném vyřezávaném opěradle se nachází reliéf Spravedlnosti s rytou datací 1742. Stávající barevná polychromie kombinuje mramorování v sedací části s malbou na bocích, která napodobuje styl hindeloopských saní se zavěšenými akantovými listy s motivem ptáčků. Na opěradle je vyryt monogram EM, přemalovaný na písmena EF. Saně mají dochované železné ližiny, jejichž kované pásy přecházejí přes volutově zakončené špiče a hrany opěradla. Poškozená polychromie v sedací části, převážně v partiích nohou, napovídá, že saně byly využívány ke svému původnímu účelu. Spodní strana saní má podpory v typické červené barvě; nechýbí malovaná obloha s mraky.

3. Saně na led s reliéfem Šalamounova soudu

Nizozemsko – město Hindeloopen, provincie Friesland

Druhá polovina 19. století; mladší úpravy a opravy

Dřevo, nepůvodní polychromie, zlacení
Celková délka 94 cm, šířka 26 cm, výška 39 cm
Mobilniární fond Státního hradu a zámku Horšovský Týn, původ Újezd sv. Kříže, inv. č. HT-04247, Národní památkový ústav, územní památková správa v Českých Budějovicích.

Saně, které představují další příklad typu prikslee z Hindeloopen, jsou součástí expozice dopravních prostředků v bývalé konírně na zámku v Horšovském Týně. Do stávajícího inventáře se dostaly ze zámku v Újezdě sv. Kříže nedaleko Bělé nad Radbuzou, který byl až do roku 1945 v majetku šlechtického rodu Koců z Dobrušky. Na zadní straně zvýšeného vyřezávaného opěradla se nachází reliéf Šalamounova soudu s rytým nápisem „1 KONINGEN HOOFD/STUK 3 VETS 16 TOT 2“.³¹ Spodní

strana saní má podpory v typické červené barvě a malovanou noční oblohu s měsícem, sluncem a hvězdami.

4. Saně na led s alegoriemi Spravedlnosti a Naděje

Nizozemsko – region Waterland, provincie Noord-Holland

Původní vnočení 1763; mladší úpravy

Dřevo, nepůvodní polychromie

Celková délka 97 cm, šířka 37 cm, výška 50 cm
Mobilniární fond Státního hradu a zámku Frýdlant v Čechách, inv. č. FO-2788, Národní památkový ústav, územní památková správa na Sychrově

Saně na led jsou součástí kmenového mobilniáře Státního hradu a zámku Frýdlant v Čechách, zkonfiskovaného v roce 1945 šlechtickému rodu Clam-Gallasů. Tvarem připomínají „lodku“. Jejich zvýšená zadní část s opěradlem má podobu stlačeného oblouku. Prohnuté a mírně zvednuté bočnice jsou v čele protaženy do krátkých zaoblených špic. Uvnitř „lodky“ je umístěno sedátko a profilovaná podložka pod nohy sáňkaře, na jejímž čele je reliéfní nápis „ANNO 1763“. Stylizovaná řezbářská výzdoba je výsledkem kombinace tradičních prvků a slohových ornamentů. Opěradlo je flankováno vavřínovým věncem, který rámuje na zadní straně obrazové pole s alegorickou figurou Naděje, korunovanou vavřínovým věncem dvěma anděly, a na přední straně s alegorickou figurou Spravedlnosti. Obě ženské postavy stojí pod zavěšenou draperií, v dolní části jsou symetricky obklopeny rokajovými a páskovými ornamenty. Na zadní straně opěradla je do kompozice přidána nápisová páska s monogramem „K Y U“. Boky korby jsou shodně pročleněny prolamovaným vlysem nízké „balustrády“, sevrženým mezi mřížkou, vytvářející vzor kosočtverců, a rozvilinovým pásem s motivy penízků.

15

16

Obr. 15. Saně na led (typ duwslee) s žánrovými výjevy symbolizujícími čtyři roční doby, 18.–19. století, Nizozemsko, Mobilární fond zámku Jemniště. Foto: Sárka Kolářová, 2013.

Obr. 16. Saně na led (typ duwslee) s žánrovými výjevy zasazenými do krajiny, 19. století, Nizozemsko – provincie Noord-Holland (?), Mobilární fond zámku Hradec nad Moravicí. Foto: NPÚ, ÚPS Kroměříž, 2015.

5. Saně na led se zlacenými řezbami a alegorií Naděje

Nizozemsko – provincie Noord-Holland (?)

První polovina 18. století (?); mladší úpravy a opravy

Dřevo, polychromie, zlacení, fládrování

Celková délka 105 cm, šířka 60 cm, výška 94 cm

Mobilární fond Státního zámku Milotice, svoz hrad Veveří, inv. č. M-00348, Národní památkový ústav, územní památková správa v Kroměříži

Saně byly na milotický zámek převezeny z hradu Veveří. Základní formou představují typ malovaných nizozemských saní *duwslee*, pro který je typická „kočárková“ korba s plnými hladkými bočnicemi s malbami a vyřezávaným opěradlem a balustrové sloupky spojující korbu s krátkými okovanými sanicemi. Ze souboru saní z českých a moravských sbírek se naprosto vymykají charakterem bohaté zlacené řezbářské výzdoby, která je soustředěna na zadní stranu korby a opěradlo, nástavce bočnic a přední stranu saní. V kontrastu s řezbářskou výzdobou jsou fládrované boky korby s malovanými festony v rozvilinovém akantovém rámci. Původní madlo se až na několik fragmentů nezachovalo. Základem řezbářské kompozice je

rozvilinový prořezávaný dekor z akantových listů, bohatě doplněný zoomorfními, figurálními a vegetabilními prvky. Z figurálních doplňků je třeba zmínit korunovaný reliéf alegorické postavy Naděje na zadní části korby, který je zakončený do vrstvy zlacené řezby s andílky a ptáčky. Nákladně vypravené dvouetážové vyřezávané opěradlo nese vlys s lovcem a jeho psem honícím zajíce. Rozvilinové akantové nástavce, umístěné mezi bočnice a madlo, v sobě ukrývají figurky andílků, psa a mořského koně. Uvnitř korby se na opěradle nachází akantový vlys s andílky okřídlenou hlavičkou a ptákem v květinovém věnci. Na čele korby najdeme typické hlavy ptáků, doprovázené malými figurkami stylizovaných mořských panen.

6. Saně na led s vedutami a městským znakem Amsterdamu

Nizozemsko – Amsterdam, provincie Noord-Holland

První polovina 18. století

Dřevo, polychromie, zlacení; olejomalby na dřevě

Celková délka 110 cm, šířka 62 cm, výška 85 cm

Mobilární fond zámku Jemniště, svoz zámek Veselíčko, inv. č. JE-13664, Národní památkový ústav, územní památková správa v Praze

Saně pocházejí ze zámku Veselíčko u Lipníka nad Bečvou, který patřil až do roku 1945 moravskému šlechtickému rodu Podstatských z Liechtensteina, a reprezentují variantu malovaných a řezbářsky vypravených saní typu *duwslee* z 18. století. Charakteristický tvar saní (viz kat. č. 5) zde doplňuje krátké vyřezávané madlo za opěradlem. Nákladnost výtvarného zpracování a městský znak Amsterdamu v čele

korby nás přivádějí k domněnce, že saně původně patřily bohaté amsterdamské patricijské rodině. Klíčem k objednateli saní je s velkou pravděpodobností erb na vyřezávaném opěradle, který se zatím nepodařilo identifikovat. Malby na vnějších stranách korby jsou lemovány zlacenými reliéfními lištami se stylizovaným akantem a perlovcem. Nástavce plných bočnic tvoří kompozice z prořezávaných akantových listů, granátových jablek a hroznů, do kterých klove pták, a stylizovaných delfínů s fragmenty ploutví zničené mořské panny a mořského muže z čela korby. Kompozice je doplněna dvěma kruhovými medailony. Z prvního vyrazí pes honící zajíce, který vyskakuje z následujícího kruhu. Na vyřezávaném opěradle s balustrovými sloupky se kromě již zmíněného erbu nachází ještě reliéfní postava muže na pozadí „erbovního“ štítku, ukončeného mušíř. Na vnitřní straně opěradla se nachází reliéfní nápis „Aan Codes Zegen“, který pokračuje na vnější straně opěradla „ist al celegen“. Jedná se o holandské přísloví „Aan Gods zegen is 't al gelegen“, které odpovídá českému rčení „Bez Božího požehnání marné lidské namáhání“. ³² Malby na bocích korby s věžemi mají předlohy v mědirytinách, které byly vydány knižně jako obrazový doprovod topografie města Amsterdamu v roce 1693 (druhé vydání 1729). ³³ Malba na pravé straně korby (po směru jízdy) zobrazuje pohled na historickou zástavbu podél kanálu Singel s věží Haringpakkerstoren ³⁴ od jezera IJ. ³⁵ V pozadí je vidět kopule kostela de Ronde Lutherse Kerk a věže Rodenpoortstoren. Malba na levé straně korby zobrazuje pohled na historickou zástavbu Amsterdamu podél kanálu Oude Schans ³⁶ s věží Montelbaanstoren ³⁷ a trhem Kalkmarkt. Tisky však nepředstavují velkou oporu v datování maleb, protože se pro svoji oblí-

benost objevují také později jako samostatné grafické listy v průběhu celého 18. století.³⁸ Malba na čele korby nezobrazuje jednu z městských bran Amsterdamu, jak bychom mohli logicky očekávat podle řezaného městského znaku a maleb s amsterdamskými věžemi. Jedná se o zobrazení středověké kamenné brány městského opevnění města Gochu, které vzniklo také podle grafické předlohy. Mědirytina označená nápisem „De Steenpoort te Goch 1737“ a datovaná rokem 1759 vyšla také jako součást souboru 100 grafických listů roku 1792.³⁹ Čtvrtou malbu na zadní straně saňové korby se zatím nepodařilo bezpečně určit. Podle řadové zástavby historických domů podél kanálu nebo řeky bychom město měli hledat v Nizozemsku. Nelze vyloučit, že i tento výjev má předlohu v grafickém listu.

7. Saně na led s motivy ptáků ve stylu Melchiora d'Hondecoetera (I)

Nizozemsko – provincie Noord-Holland (?)
Druhá polovina 18. století až 19. století (?)
Dřevo, polychromie, zlacení; olejomalby na dřevě
Celková délka 130 cm, šířka 100 cm, výška 90 cm
Mobiliární fond zámku Častolovice, inv. č. C-590, soukromý majetek Diany Phipps Sternbergové

Dvojice vyřezávaných saní s malovanými motivy ptáků ve stylu Melchiora d'Hondecoetera pocházejí původem ze zámku v Častolovicích, který byl až do roku 1945 v majetku šlechtického rodu Šternberků. Tento exemplář s malbou pelikána byl v rámci restitucí v roce 1992 navrácen současné majitelce. Saně reprezentují variantu malovaných a řezbářsky vypravených nizozemských saní typu *duwslee*. Rozvlněné podélné bočnice korby vytvářejí na těchto saních spolu s reliéfní lištou s motivy stylizovaných bořtcových ornamentů a vrapování nepravidelná pole pro malby s motivy ptáků. Na první straně korby (po směru jízdy) je vymalovaná skupina kachen, které vévodí v levé části pelikán s volavkou; předlohou byla daleko starší malba z doby kolem roku 1680 s vodními ptáky od Melchiora d'Hondecoetera (sbírka *Rijksmuseum* v Amsterdamu). Na levé straně korby je to žánrový výjev s divokými kachnami, labutěmi a čápy u rybníka. V čele korby najdeme malbu se slepicí a kohoutem, na zadní straně bažanta. Zlacená prořezávaná řezba je soustředěna na nástavce, opěradlo a čelo korby. Tvoří ji v základu rozvilinový akantový dekor, do kterého je vložena další rostlinná, zoomorfní nebo figurální výzdoba. Nástavce bočnic v sobě ukrývají oblíbený motiv psa honícího zajíce. Odlišným prvkem od ostatních nám známých saní typu *duwslee* je motiv vázy s granátovými jablky, do které klovou ptáci, a dvojice mužských hlav v čele korby.

8. Saně na led s motivy ptáků ve stylu Melchiora d'Hondecoetera (II)

Nizozemsko – provincie Noord-Holland (?)
Druhá polovina 18. století až 19. století (?)
Dřevo, polychromie, zlacení; olejomalby na dřevě
Celková délka 130 cm, šířka 100 cm, výška 90 cm
Mobiliární fond zámku Litomyšl (zapůjčeno na zámek v Náchodě), svoz Častolovice, inv. č. L-04567, Národní památkový ústav, územní památková správa Sychrov

Další příklad dobře reprezentující bohatě malovaný a řezbářsky vypravený typ *duwslee*. Stejně jako v případě kat. č. 7 zde rozvlněné podélné bočnice korby vytvářejí spolu s reliéfní lištou s motivy listů vinné révy (?) nepravidelná pole pro malby s motivy ptáků ve stylu Melchiora d'Hondecoetera. Na pravé straně korby (po směru jízdy) je vymalovaná skupina domácího ptactva: slepice s kohoutem, husy a krocany s krůtami. Na levé straně korby je to žánrový výjev s kachnami u rybníka. V čele korby najdeme malbu se dvěma labutěmi, na zadní straně dva kohouty v bojovém postoji. Zlacená prořezávaná řezba je soustředěna na nástavce, opěradlo a čelo korby. Tvoří ji v základu rozvilinový akantový dekor, do kterého je vložena další rostlinná, zoomorfní nebo figurální výzdoba. Najdeme zde i stylové prvky v podobě rokajového ornamentu. Nástavce bočnic v sobě ukrývají oblíbený motiv psa honícího zajíce. Odlišným prvkem od ostatních nám známých saní typu *duwslee* je motiv vázy s granátovými jablky, do které klovou ptáci, a dvojice mužských hlav v čele korby, se kterými se setkáváme u předchozího exempláře ze zámku v Častolovicích.

9. Saně na led s žánrovými výjevy symbolizujícími čtyři roční doby

Nizozemsko
Třetí třetina 18. století až první třetina 19. století (?)
Dřevo, polychromie, zlacení; olejomalby na dřevě
Celková délka 120 cm, šířka 78 cm, výška 97 cm
Restaurovali Viktor Brůžek st. a Viktor Brůžek ml. v roce 1974.
Mobiliární fond zámku Jemniště – svoz zámek Veselíčko, původ Veselíčko, inv. č. JE-13665, Národní památkový ústav, územní památková správa v Praze

Saně představují z pohledu „naší“ skupiny odlišnou variantu malovaných nizozemských saní typu *duwslee*, která je po celém vnějším obvodu zdobena stylizovaným motivem zlacených rokajových pletenců, členících bočnice na jednotlivá pole různých tvarů a velikostí. Malované žánrové scény jsou zasazené do krajiny a zřejmě mají symbolicky vyjadřovat čtyři

roční doby. Na pravé straně korby (po směru jízdy) vidíme tři žánrové výjevy, odehrávající se v zimních měsících. Střední scéna zobrazuje dámu s kavalírem na saních karuselového typu v podobě labutě, které jsou zapřaženy za kozla s postrojem s rolníky. Postranní pole zachycuje výjev na zamrzlém kanálu či řece, kde se lidé věnují bruslení a jízdě na saních. V popředí vidíme v pokleku bruslaře nazouvajícího si brusle. Za ním pak stan s nizozemskou vlajkou a dřevěný most. Za pozornost stojí především bruslař, který před sebou tlačí saně s malovanou kočárkovou korbou dosedající na balustrové sloupky s okovanými sanicemi. Na levé straně korby (po směru jízdy) najdeme žánrové výjevy zasazené do krajiny v letních měsících. V prvním poli je to dívka s kočkou, procházející se v zámeckém parku s architektonickým podstavcem s vázou, v druhém poli mladý pár na vycházce se psem, v posledním poli je zobrazen chlapec chytající holuba, jak nám naznačuje dřevěný holubník za jeho zády. Na čele korby je vyobrazen lovec se psem, střílející na kachny u rybníka. V pozadí je vidět panorama vsi s kostelem a dvěma domy. Poslední dva výjevy najdeme na zadní straně opěradla, kde je zachyceno jarní dostaveníčko mladého páru s natrhanými květinami a jízda na červeném dvoukolovém vozíku, taženém kozelem.

10. Saně na led s žánrovými výjevy zasazenými do krajiny

Nizozemsko – provincie Noord-Holland (?)
19. století; mladší opravy a doplňky řezbářské výzdoby
Dřevo, polychromie, zlacení; olejomalby na dřevě
Celková délka 114 cm, šířka 65 cm, výška 90 cm
Mobiliární fond Státního zámku Hradec nad Moravicí, svoz Karviná, inv. č. HM-00750, Národní památkový ústav, územní památková správa v Kroměříži

Saně na led pocházejí dle evidenčních materiálů ze zámku Karviná, který byl do roku 1945 v majetku šlechtického rodu Larisch-Mönnichů. Zastupují opět charakteristický typ malovaných nizozemských saní typu *duwslee*. Plně hladké bočnice v tomto případě obsahují malby s žánrovými výjevy zasazenými do krajiny, saně jsou dále zdobeny vyřezávaným okřídlením (nástavci) bočnic a balustrovými sloupky spojujícími korbu s krátkými okovanými sanicemi. Rozšířeným motivem jsou také ptačí hlavy v čele korby. Stylová rovina zjednodušené zlacené řezbářské výzdoby, sestávající z ornamentálních a rostlinných prvků, odpovídá uměleckořemeslné práci až z 19. století.

Článek vznikl v rámci výzkumného cíle Výzkum, dokumentace a prezentace movitého kulturního dědictví, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury dlouhodobého rozvoje výzkumné organizace NPÚ (DKRVO).

■ Poznámky

1 Kateřina Cichrová, *Mobilita nobility: schwarzenberská sbírka historických dopravních prostředků*, České Budějovice 2015, s. 53–75; Stefan Seitschek, Karussell und Schlittenfahrten im Spiegel der Zeremonialprotokolle – nur eine höfische Belustigung? In: Irmgard Pangerl – Martin Scheutz – Thomas Winkelbauer (eds.), *Der Wiener Hof im Spiegel der Zeremonialprotokolle (1652–1800)*, Innsbruck – Wien – Bozen 2007, s. 357–434.

2 Fondy jsou v některých případech doplňovány výkupy původních historických mobiliárních fondů nebo analogických předmětů za součinnosti a finanční podpory Ministerstva kultury České republiky.

3 Ke konfiskacím šlechtického majetku a s nimi spojené roli Národní kulturní komise zejména Kristina Uhlíková, *Národní kulturní komise 1947–1951*, Praha 2004. Dále srov. Marie Mžýková, *Navracené poklady. Restitutio in integrum*, Praha 1994; Karel Bobek – Ilona Bydžovská – Kateřina Cichrová et al., *Metodika tvorby interiérových instalací a reinstalací*, Praha 2011. K muzejním expozicím na památkových objektech Petr Weiss, *Specializované muzejní expozice na zámku Jemniště* (diplomní práce), Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno 2006.

4 Šárka Kolářová, Kolekce barokních saní v tzv. Královněné křídle na hradě Křivoklátě. Poznámky k typologii a provenienci historických saní z českých a moravských šlechtických sbírek, *Památky středních Čech XXVIII*, č. 2, 2014, s. 35–45.

5 Ibidem, s. 40–42.

6 Zejména Emile van Binnebeke, *Niederländische Schlitten, Tradition, Typologie und Gebrauch*, in: *Anzeiger des Germanischen Nationalmuseums* 2008, Nürnberg 2008, s. 129–142.

7 Hans de Han (ed.), *Arrensleden in Friesland*, 1997; Herman B. Vos, *Rijtuigen en sleden in het Nationaal Rijtuigmuseum*, Amsterdam 1994; G. E. Wassenaar, H. van Hout, L. L. M. Eekhout, *Rijtuigen en sleden in koninklijk bezit = Royal Carriages and Sleighs of The Netherlands*, Amsterdam 1997; S. J. van der Molen, *De Hindeloopen wooncultuur: interieur en klederdracht in het licht der archieven*, Bolsward, 1967.

8 Komparační materiály a obrazové prameny byly sesbírány především prostřednictvím digitalizovaných materiálů a fotografií sbírkových předmětů z muzejních institucí, jmenujme zejména: *Rijksmuseum* v Amsterdamu, *Museum Van Loon* v Amsterdamu, *Amsterdam Museum*, *Nederlands Openluchtmuseum* v Arnhemu, *Fries Scheepvaart Museum* ve Sneeku, *Zuiderzeemuseum* v Enkhuizen, *Museum Hindeloopen*.

9 Viz Hans de Han (pozn. 7), nepag.

10 Viz van Binnebeke (pozn. 6), s. 141–142.

11 Viz Hans de Han (pozn. 7), nepag.

12 Viz van der Molen (pozn. 7).

13 Viz van Binnebeke (pozn. 6), s. 142–143.

14 Reprezentativní kolekce stříbrných předmětů (lžičky, tabatěrka, konvička i bohatě zdobená dóza na přibory) pochází z let 1716–1763 z města Enkhuizen. Katalogová hesla s identifikačními fotografiemi jsou dostupná na internetové adrese: <http://www.geheugenvannederland.nl/?nl/zoekresultaten/pagina/1/jssouvenirs/subject%20all%20%22jssouvenirs%22%20AND%20%28isPartOf%20any%20%22FSM01%22%20%29>, vyhledáno 1. 8. 2016; viz van Binnebeke (pozn. 6), s. 142–143.

15 Srovnaj výběr. literaturu a katalogy výstav tematicky zaměřené na zimní výjevy v umění: A. M. Meijerman, *Hollandse winters*, Hilversum 1967; Evert van Straaten, *Koud tot op het bot – De verbeelding van de winter in de zestiende en zeventiende eeuw in de Nederlanden*, 1977; Pieter Roelofs et al., *Hendrick Avercamp – De meester van het ijsgezicht*, Amsterdam 2009; *Wintermärchen; Der Winter in der Kunst von Bruegel bis Beuys*, Köln 2011.

16 Viz van Binnebeke (pozn. 6), s. 133–134.

17 Srovnaj např. *Rijksmuseum Amsterdam: model duwslee*, fajáns, Delft, cca 1750–1775, inv. č. BK-NM-2592; katalogové heslo dostupné na internetové adrese: <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.15875>, vyhledáno 1. 8. 2016; model duwslee s bruslaři, fajáns, Delft, cca 1740–1780, inv. č. BK-NM-11634; katalogové heslo dostupné na internetové adrese: <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.15510>, vyhledáno 1. 8. 2016.

18 Archeologové mluví o tzv. katamaránském typu.

19 Gerard J. Ijzereef, A medieval Jaw-Sledge from Dordrecht Ijzereef, *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* XXIV, 1974, s. 181–184.

20 D. B. S. Paalman, E. Esser, H. Robbers en T. de Ridder (red.), *VLAk-verslag 4.2 d'Engelsche Boomgaert 6.123, Het botmateriaal uit de Late IJzertijd en uit een kasteelgracht (1275–1351 AD)*, Vlaardingen 2002, s. 22–23; M.P. Defiliet en T. de Ridder (red.), *VLAk-verslag 4.1 d'Engelsche Boomgaert 6.123, Basisverslag van het archeologische onderzoek*, Vlaardingen, 2002, s. 38–39.

21 Teo de Jong, Het beste paard van stal. Middeleeuwse paarden uit Eindhoven en Helmond, in: *Afd. Archeologie Gemeente Eindhoven*, Eindhoven 2001, s. 20–21.

22 Viz Ijzereef (pozn. 19), s. 182.

23 Viz van der Molen (pozn. 7); základní informace k historii města a umění jsou dostupné také na internetových stránkách Musea Hindeloopen: <http://www.museumhindeloopen.nl/>, vyhledáno 1. 8. 2016.

24 Frank M. Kammel, Heiße Kufen, *Schlittenfahren: Repräsentation, Vergnügen, Sport*, Nürnberg 2007, s. 120–121.

25 <http://www.museumhindeloopen.nl/content/ontwikkeling-hindelooper-schilderkunst>, vyhledáno 1. 8. 2016.

26 Fotografie saní typu prikslee jsou dostupné na internetové adrese: <http://beeldbank.cultureelerfgoed.nl/alle-afbeeldingen/?mode=gallery&view=horizontal&q=prikslee&rows=1&page=1>, vyhledáno 1. 8. 2016.

27 Fotografie prikslee z roku 1747 je dostupná na internetové adrese: <http://beeldbank.cultureelerfgoed.nl/alle-afbeeldingen/detail/40785b17-aa5e-56f2-88ab-a28e98e5646a/media/c5dd3988-707a-596a-ebaf-7a6fb>

1770a6b?mode=detail&view=horizontal&q=prikslee&rows=1&page=3, vyhledáno 1. 8. 2016.

28 Inv. č. BK-18747, rozměry 110 cm × 73 cm × 110 cm; katalogové heslo je dostupné na internetové adrese: <https://www.rijksmuseum.nl/nl/collectie/BK-18747>, vyhledáno 1. 8. 2016.

29 Inv. č. BK-NM-5866, rozměry 110 cm × 133 cm × 53 cm; katalogové heslo je dostupné na internetové adrese: <https://www.rijksmuseum.nl/nl/collectie/BK-NM-5866>, vyhledáno 1. 8. 2016.

30 Inv. č. 3K-21, rozměry 98 × 76 × 118 cm; katalogové heslo je dostupné na internetové adrese: <https://www.hermitagemuseum.org/wps/portal/hermitage/digital-collection/14.+Carriages/837326/?lng=cs>, vyhledáno 1. 8. 2016.

31 První kniha Královská, kapitola 3, verš 16–17.

32 Za pomoc s překladem holandského nápisu velice děkuji panu profesoru Wilkenu van Engelbrechtovi, P. Pavlu Jägrovi a P. Tomasi van Zavrelvi.

33 Casparus Commelin, *Beschryvinge van Amsterdam, zynde een naukeurige verhandelinge van desselfs eerste oorspronk uyt den huysen der heeren van Amstel, en Amstellant, haar vergrooting, rykdome, en wyze van regeeringe, tot den jare 1691*, Amsterdam 1693; kniha byla vydána poprvé až po smrti Caspara Commelina v letech 1693–1694 (1729).

34 Věž Haringpakerstoren, zničená v roce 1829, byla původně součástí středověkého městského opevnění v Amsterdamu.

35 Grafický list je označen nápisovou páskou „Haringh Pakkers Van Outs de Kruys Toren“. Jeden z dochovaných listů je uložen ve Státním archivu v Amsterdamu, dostupné na internetové adrese: http://beeldbank.amsterdam.nl/beeldbank/indeling/detail/start/43?q_searchfield=Haringpakerstoren&limit=8, vyhledáno 23. 8. 2014.

36 Oude Schans je široký kanál ve východní části města. U kanálu stojí věž Montelbaanstoren, a je někdy proto nazýván také Montelbaansgracht.

37 Grafický list je označen nápisovou páskou „Montelbaans Toren en water Kerr“. Jeden z dochovaných tisků je uložen ve Státním archivu v Amsterdamu, dostupné na internetové adrese: http://beeldbank.amsterdam.nl/beeldbank/indeling/detail/start/155?q_searchfield=Montelbaanstoren, vyhledáno 23. 8. 2014.

38 Viktor Brůžek st. – Viktor Brůžek ml., *Restaurování saní na led z pol. 18. století s malovanými motivy Antverp*, restaurátorská zpráva ze dne 13. 1. 1975 je uložena v archivu NPÚ, ÚOP SČ pod inv. č. 1974. (Poznámka autorky: Restaurátoři zaměnili malované veduty Amsterdamu a Gochu za pohledy na Antverpy.)

39 Jan de Beyer – Paulus J. van Liender, *Het Verheerlykt Kleefschland; of Kabinet van Kleefsch Oudheden en Gezigten van Steden, Sorpen, Sloten, Adelyke Huizen, Kerken, Torens, Poorten; en andere voornam Stad- en Land-Gebouwen in Kleefschland. Behelzende 100 Gezigten*, Amsterdam 1792. Dostupné na internetové adrese: <http://www.earlydutchbooksonline.nl/nl/view/image/id/dpo%3A10077%3Ampg21%3A0004/page/1/searchvalue/Het+Verheerlykt+Kleefschland/hits/1/searchaction/list>, vyhledáno 23. 8. 2014.